

Bezielde professionaliteit

Titus Brandsma, karmeliet en schoolleider van het toenmalige Carmelcollege in Oss, schreef al in 1931: “Kennis is maar de helft.” Waar denk jij aan als je dit leest?

SYLVIA GOOSSENS EN FRANCISKA SOEPBOER-LUTJES

Het afgelopen schooljaar zijn wij bij Stichting Carmelcollege nadrukkelijk met bezielde professionaliteit aan de slag gegaan. Wij zijn een stichting van veertien scholengemeenschappen vo, verspreid over heel Nederland, met een duidelijke waardenoriëntatie. We zullen in deze bijdrage ingaan op onze bevindingen, inzichten en enkele ervaringen met verschillende initiatieven.

Is ‘waardenvolle professionalisering’ eigenlijk geen tegenstelling in zichzelf? Kun je je als leraar professionaliseren zonder dat waarden een rol spelen? Is professionaliseren niet altijd waardenvol? Sta je niet juist voor de klas omdat je leerlingen iets mee wilt geven dat verder reikt dan de grenzen van je vak? Liggen er niet altijd waarden verscholen in wat je onderwijst? Elk mens leeft vanuit waarden die hij belangrijk vindt. Of je het leuk vindt of niet, je bent als leraar voorbeeld voor leerlingen: in gedrag, in hoe je met de leerlingen omgaat, hoe jij je vak overdraagt, hoe je met je collega's omgaat, wat voor jou van waarde is. Je kunt jezelf niet buitenspel zetten.

Wij spreken binnen Carmel liever over ‘bezielde professionaliteit’. Wij zien dit als voorwaarde voor goed onderwijs. Professionalisering gaat vaak over vakinhoudelijke en beroepsgerichte bij- en nascholing. Bezielde professionaliteit heeft echter alles van doen met de bezieling van de professional. Professioneel met mensen werken - zoals in het onderwijs - betekent altijd dat je je gezicht laat zien. Of je nu wilt of niet, je brengt jezelf in als persoon. Je laat zien hoe je in het leven staat. Scholen die een professionele leeromgeving willen bieden, kunnen niet om deze bezieling heen (Bos, 2015).

Voor we ingaan op de invulling van bezielde professionaliteit binnen Carmel, schetsen we de ontwikkelingen die bepalend zijn geweest voor de stap om deze bezielde professionaliteit (weer) expliciet op de agenda te zetten.

Ontwikkelingen

Opgericht in 1922 door de paters karmelieten, waren Carmelscholen er voor de emancipatie van het katholieke volksdeel. De zorg voor de mens stond centraal: elke mens, heel de mens en alle mensen. De paters gaven vanuit hun

eigen spiritualiteit vorm aan onderwijs op katholieke scholen. Met de tijd verdwenen de karmelieten uit onze scholen, hoewel er nog altijd een aparte (kwa-
liteits)zetel in de Raad van Toezicht wordt ingevuld vanuit de orde. De fusiegolf
in de jaren '90 en het openstellen van Carmel voor andere denominaties zorg-
den ervoor dat scholen zich aansloten die óf ooit waren opgericht door een
andere kloosterorde, bijvoorbeeld de maristen of de augustijnen, óf die een
andere denominatie hadden, zoals protestants-christelijk of openbaar. Wat
blijft is de verwijzing naar de joods-christelijke traditie en de genoemde zorg
voor de mens; elke mens, heel de mens en alle mensen en humanisering van
de wereld in een christelijk perspectief.

Kalligrafie van de Karmelregel

Afbeelding van de kalligrafie van de Karmelregel met de open ruimte als
midden, gemaakt door kunstenaar Arie Trum. “Het moet een stralend midden
worden, een springlevend midden, een
ruimte die uitnodigt: een ruimte die uit-
nodigt naar het Geheim van het leven te
gaan, de ruimte van God, van een
Onnoembare Aanwezigheid... de ruimte
van Wezer... van Hem die vanuit Zijn
Wezen tegen iedere mens zegt: jij mag
er zijn, wees er...” Uit: *Carmel en
Karmel in gesprek* (2012), inleiding van de
toenmalige prior Ben Wolbers.

Het handgeschreven origineel bevindt
zich in het ‘Titus Brandsma Memorial’ te
Nijmegen. Van dit origineel zijn 250 zeef-
drukken gemaakt. De cirkel wordt voor
elke gelegenheid opnieuw met de hand
verguld, waardoor elk afzonderlijk exem-
plaar uniek is. Hierbij is bewust gekozen
voor het zogenaamde ‘variegated gold’,
bladmetaal waarbij tijdens de bewerking
de daarin aanwezige delen koper ver-
kleuren (oxydatie). Zo ontstaan allerlei kleurvarianten en krijgt elk blad een ander patina.
Hoewel het origineel van dit blad in 1992 werd vervaardigd, wordt bij het signeren van
elke zeefdruk het jaar vermeld waarin het ‘midden’ werd verguld.
Ontwerp, kalligrafische uitvoering en vergulding: ATELIER ARIE TRUM, kunstatelier &
Scriptorium te Eindhoven.

Een vergelijkbare ontwikkeling voltrekt zich in de maatschappij. Joep de Hart gaat in een SCP-rapport in op het wegvallen van religieuze instituties die lang invloed hadden op de morele kaders van de Nederlanders (De Hart, 2014). Dit maakt Nederland volgens hem niet tot een a-religieus land. Mensen blijven op zoek naar zingeving, maar ‘shoppen’ als het ware uit verschillende levensbeschouwingen hun zingeving bij elkaar. Onze scholen zijn ook in dat opzicht een afspiegeling van de maatschappij: leerlingen en medewerkers. Deze ontwikkeling, binnen Carmel en daarbuiten, stelt ons voor de uitdagende vraag wat ons als Carmelscholen dan eigenlijk bindt.

Een andere, meer recente ontwikkeling is de beweging binnen de onderwijswereld van denken in begrippen als opbrengstgericht en resultaatverantwoordelijk naar meer aandacht voor brede vorming. Onderwijsfilosoof Gert Biesta stelt dat in het onderwijs de nadruk de laatste decennia teveel heeft gelegen op kwalificatie en in mindere mate op socialisatie, maar dat daarmee de subjectificatie (persoonsvorming) teveel op de achtergrond is geraakt. De balans voor deze drie functies van onderwijs moet volgens Biesta weer worden hersteld. De rol van de leraar en zijn onderwijspedagogisch oordeelsvermogen is daarbij essentieel (Biesta, 2015).

Wij spreken binnen Carmel liever over ‘bezielde professionaliteit’.

Wij zien dit als voorwaarde voor goed onderwijs.

Beleidskader en koers identiteit en waardegericht leren

De hierboven geschetste ontwikkelingen en in het bijzonder het verdwijnen van de fysieke aanwezigheid van karmelieten waren prikkels voor Carmel om opnieuw de eigen wortels te verkennen en de banden met de karmelieten aan te halen. In eerste instantie heeft dit geresulteerd in een beleidskader dat beschrijft waar Carmel de komende jaren aandacht aan besteedt als het gaat om identiteit en waardegericht leren. Binnen dit ‘Werkkader’ wordt de Karmelorde gezien als bron van spiritualiteit, waardeoriëntatie en zingeving. Ongeveer om de vier jaar stelt het CvB in overleg met de schoolleiders voor Carmel een nieuw koersdocument op. Onderlegger voor het koersdocument zijn altijd de kernwaarden ‘elke mens, heel de mens, alle mensen’, waarbij een vertaling naar de context van de tijd plaatsvindt. Ook nu is voorafgaand aan de totstandkoming van de nieuwe koers dus wederom aandachtig stilgestaan bij de vraag wie we als Carmel willen zijn en waar we voor staan.

Even terug naar de beginperiode van de Carmelscholen lezen we in een rede van Titus Brandsma (1931): “Zeker moet de onderwijzer, de onderwijzeres, veel eisen voor de ontwikkeling van het verstand... Er is meer te doen, dan alleen wat lessen inpompen. Rousseau heeft het ware woord gezegd, dat men een mens slechts kan opvoeden, door hem bij de opvoeding te beschouwen als

mens, mens met velerlei eisen, waarvan op de school maar niet geheel en al abstractie kan worden gemaakt. Die bredere opvatting van de taak brengt idealisme in het leven van den onderwijzer...”

Hoe vertaal je deze aloude opvatting in een nieuwe context en in taal van deze tijd? In het huidige koersdocument staat: “Wij rusten onze leerlingen toe voor een goede start van de rest van hun leven. Zij hebben méér nodig dan de basisvakken en cognitieve vaardigheden: het gaat om ‘heel de mens’ met al zijn talenten. Wij willen onze leerlingen helpen zich te ontwikkelen tot volwassen en verantwoordelijke mensen, met een goed ontwikkeld moreel kompas, die zelfstandig hun weg vinden in de wereld en daar hun bijdragen aan leveren. Daarom richten wij ons onderwijs zo in, dat onze leerlingen in alle opzichten het maximale uit zichzelf kunnen halen: zowel voor wat betreft persoonlijke en maatschappelijke vorming als voor kwalificatie.”

“Wij willen onze leerlingen helpen zich te ontwikkelen tot volwassen en verantwoordelijke mensen, met een goed ontwikkeld moreel kompas, die zelfstandig hun weg vinden in de wereld en daar hun bijdragen aan leveren.”

Diepere doelstelling steeds weer agenderen

Deze koers vraagt volgens ons om bezielde professionals. Laten we voorop stellen dat Carmelscholen altijd al aandacht hebben gehad voor brede vorming van leerlingen. Brede vorming op het gebied van levensbeschouwelijke ontwikkeling zien we in het vak levensbeschouwing en op andere wijze in het curriculum, in rituelen, in projecten, goededoelenacties, maatschappelijke stages. En bezielde professionals hebben we ook. We zijn ervan overtuigd dat je niet zomaar het onderwijs ingaat, dat je redenen hebt die voorbijgaan aan het overdragen van (vak)kennis alleen.

Net zoals het goed is om soms uit de waan van de dag jezelf de vraag te stellen: wat maakt dat je elke dag met plezier naar je werk gaat? Zo is het van belang om ook als organisatie steeds opnieuw de vraag naar de diepere doelstelling van het onderwijs te agenderen en wat die doelstelling betekent voor de praktijk in de school. Het expliciteren van wat waarden, brede vorming en bezieling betekenen, voorkomt dat deze gemeenschappelijke inspiratie verwatert en niet meer wordt ervaren. Aandacht voor waarden en brede vorming vraagt om bezielde professionals die hun eigen drijfveren, hun eigen moreel kompas (idealisme) blijven onderzoeken, de diepere lagen in zichzelf. En ook die diepere lagen bij leerlingen aanboren en bespreekbaar maken.

Carmel heeft dit gesprek over identiteit, waardengericht leren en bezielde professionaliteit altijd gefaciliteerd. Het CvB heeft voor de komende vier jaar een agenda opgesteld. Deze agenda kent vier onderwerpen: bezielde professionaliteit

teit, levensbeschouwelijke vorming, het vak levensbeschouwing en de borging van de drie hiervoor genoemde onderwerpen. De Carmelbrede 'Kennisalliantie Bezielde Onderwijs', bestaande uit enthousiaste vertegenwoordigers uit alle Carmelscholen (schoolleiders, docenten en OOP'ers), draagt zorg voor de vertaling en realisatie van genoemde agendapunten naar de praktijk binnen de Carmelscholen. Daarbij worden zij ondersteund door Carmelbrede initiatieven en activiteiten zoals modules binnen de leergang *Bezielde Professionaliteit* en een artikelenreeks in het *Carmel Magazine* rondom ontmoetingen tussen Carmel en Karmel.¹

Aandacht voor waarden en brede vorming vraagt om bezielde professionals die hun eigen drijfveren, hun eigen moreel kompas (idealisme) blijven onderzoeken, de diepere lagen in zichzelf.

Bezielde professionaliteit

De Carmelbrede Kennisalliantie heeft voor het schooljaar 2015-2016 twee vragen uit de agenda opgepakt: hoe organiseren we het gesprek over bezieling (individueel, samen, school) en het uiteindelijke doel van onderwijs op zodanige wijze dat morele kaders ontstaan, waarbinnen we diepte en betekenis kunnen geven aan de smalle verantwoording op cijfers? Hoe helpen wij onze leerlingen om zich te ontwikkelen tot volwassen en verantwoordelijke mensen, met een goed ontwikkeld moreel kompas, die zelfstandig hun weg vinden in de wereld en daar hun bijdragen aan leveren?

De eerste vraag riep de volgende vragen op: hoe en waar doe je dat eigenlijk? Delen we nog beroepsverhalen met elkaar? Dit bracht ons bij het oude Collatiegesprek dat in de module *Aandacht* wordt gebruikt en al eeuwen een beproefde gespreksvorm is binnen kloosterordes. Het Titus Brandsma Instituut ontwikkelde een moderne versie, door ons 'het goede gesprek' genoemd (zie figuur 1). Deze gespreksvorm bood ons de gelegenheid, zelfs binnen een kort tijdsbestek, waardevolle en inspirerende gedachten en ervaringen uit te wisselen. Ook binnen scholen blijkt dit gesprek een goede werkvorm. Zo heeft een docent het goede gesprek vertaald voor leerlingen met als onderwerp 'vluchtelingen' en heeft weer een ander het goede gesprek gebruikt op een gezamenlijke studiedag op school. Het is ook een manier om het beroepsverhaal weer een plaats te geven.

¹ *Carmel Magazine* september 2015, december 2015 en april 2016: <http://carmel.nl/nieuws/nieuws-en-publicaties/category/274/carmel-magazine>

Het goede gesprek wil een open gesprek zijn. Een open gesprek wil zeggen:

1. De praktijk staat centraal (de eigen praktijk als leraar). Daar zijn geen handboeken voor, het is praktijk.
2. Een ruimte waarin de deelnemers zichzelf kunnen inbrengen, hun gezicht kunnen laten zien.
3. Een gesprek waarin vragen in het midden gelegd kunnen worden, maar niet noodzakelijk beantwoord hoeven worden.
4. Een gesprek waar het er niet om gaat elkaar te overtuigen, maar om het betreffende onderwerp te verhelderen. Samen zoeken naar verheldering.
5. Een gesprek dat geen doel heeft buiten zichzelf (geen verslag, geen besluitvorming, of meningsvorming wordt beoogd...).

Figuur 1. Gespreksvorm 'Het goede gesprek'

Voor de tweede vraag - hoe helpen wij onze leerlingen zich ontwikkelen tot volwassen en verantwoordelijke mensen - hebben we de theorie van Hubert Hermans over de waarderende mens als uitgangspunt genomen en het door Thom Geurts uitgewerkte concept van de waarderende school (zie figuur 2). (Hermans, 1981; Geurts)

De waarderende school is binnen Carmel een vertrouwd concept. In verschillende oude beleidsnotities is het al uitgangspunt en ook hiervoor geldt dat het goed is om opnieuw naar de betekenis hiervan te kijken voor Carmelscholen.

Kenmerken van de waarderende school:

- Pedagogie speelt een belangrijke rol in beleid.
- Er is plaats voor persoonlijke en waarderende interactie tussen leraar en leerling.
- Leraren worden gesteund bij kernreflectie en ontwikkeling van hun persoonlijk beroepsverhaal ('bezield leraarschap').
- Beroepsverhalen worden gedeeld ('het goede gesprek').
- In het leren is ruimte voor interactie tussen leerling en leraar als waarderende personen;
- Een waarderende school is een pedagogische waargemeenschap.
- In een waarderende school is waardengericht leren ieders verantwoordelijkheid.
- In een waarderende school vindt waardengericht leren plaats op vele momenten en in uiteenlopende lessen die convergeren in een specialistisch vak en specialistische professionaliteit.

Figuur 2. Kenmerken van de waarderende school

Door middel van een SWOT-analyse is de betekenis van de waarderende school voor de individuele locaties onderzocht. Na een intervisieronde zijn eigen actiepunten geformuleerd. In de laatste bijeenkomst van dit jaar is de verbinding gelegd vanuit de waarderende school met de spiritualiteit van de Karmel.

We citeren uit de module *Aandacht*: “De erfenis van de Karmelorde is voor Carmelscholen aanwezig in bezielde pedagogie. Maar die erfenis gaat verder: zij is ook aanwezig in de richting die de spiritualiteit van de Karmel aan pedagogie kan geven: in het open houden van toekomst, in de reserves tegen zelfgenoegzaam individualisme, in onbezonnen maakbaarheidsgeloof, in het pleidooi voor compassie en loslaten.

Dan zijn er scholen met aandacht voor elke mens, heel de mens en alle mensen, scholen die ruimte bieden voor het innerlijk en daarmee leren omgaan, scholen die opvoeden tot kritische loyaliteit.

Dan zijn Carmelscholen scholen met tegenwoordigheid van geest.”

Bezielde professionals zijn van onschatbare waarde voor de school en voor de leerling, en brengen brede vorming als vanzelfsprekend in praktijk. Dat is waar we binnen Carmel aan werken en dat is nooit ‘af’.

Het is nooit ‘af’

We realiseren ons dat ‘bezielde professionaliteit’, gemeenschappelijke waarden en het gesprek hierover nooit af zijn. Het is prachtig dat één van onze docenten zegt, na afloop van de module *aandacht*: “Ik heb ontdekt dat ik zo druk ben met het perfectioneren van mijn lessen, dat ik vergeet om mijn aandacht te richten op de leerlingen. De module laat me weer met aandacht kijken naar de leerlingen in mijn klas.” En één van onze teamleiders zegt over bezielde professionalisering: “Bezielde onderwijs doet een appèl op jezelf. Wil je je leerlingen helpen een moreel kompas te ontwikkelen, dan zul je moeten nadenken wat het voor jezelf betekent. Als wij onszelf niet laten zien, komen onze leerlingen niet naar ons toe.”

Bezielde professionals die betrokken, enthousiast en met hart en ziel voor de klas staan, zijn van onschatbare waarde voor de school en voor de leerling, en brengen brede vorming als vanzelfsprekend in praktijk. Dat is waar we binnen Carmel aan werken en dat is nooit ‘af’.

Tot besluit

We willen ons artikel afsluiten met een uitnodiging aan de lezer om zelf op school met collega’s het goede gesprek te voeren. Ga daartoe in gesprek over onderstaande tekst. Laat de tekst eerst door iemand voorlezen. Schrijf daarna eerst voor jezelf op wat je raakt, waar je blijft hangen, wat schuurt, waar je vragen bij hebt. Ga daarna in gesprek. Geef iedereen de gelegenheid om te verwoorden wat hij/zij heeft opgeschreven. Niet om elkaar te overtuigen, maar

om elkaar te horen en te kunnen reflecteren. Zo kun je ontdekken en ontwikkelen wat voor jou van waarde is en wat jou bezielt.

Wil je je ervaringen met het goede gesprek met ons delen? Mail dan naar s.goossens@carmel.nl of f.soepboer@carmel.nl. We zouden het erg leuk vinden om van je te horen.

De persoon open houden

De spiritualiteit van de karmelieten
houdt de persoon open:
de persoon is niet een maakbaar
en herhaalbaar individu,
een product van opvoedingsmechanismen.
Een persoon is uiteindelijk een open geheim,
onvervangbaar,
en niet op te delen
en in te passen in hokjes en rollen.
Dat betekent
dat je de ander benadert met respect:
jij, zoals je bent,
mag er zijn.
Dat je de ander ondersteunt
(om het beste in zichzelf naar boven te halen,
zonder eigen projecties en belangen).

Uit: module *Aandacht*

Literatuur

- Bos, A.-M.J.M. (2015). *Aandacht*. Nijmegen: Titus Brandsma Instituut.
- Biesta, G.J.J. (2015). *Het prachtige risico van onderwijs*. Culmborg: Uitgeverij Phronese.
- Brandsma, T. (1931). Idealisme op de kweekschool. *School en Studie*, 4 (Januari 1931 nr.5/6), 54-55, 69-70.
- Geurts, T.M.J. *Kwaliteitsbeleid voor de school als pedagogische waardegemeenschap*. Zie: www.thomgeurts.nl
- Hart, J. de (2014). *Geloven binnen en buiten verband: de godsdienstige ontwikkelingen in Nederland*. Amersfoort: SCP.
- Hermans, H.J.M. (1981). *Persoonlijkheid en waardering*. Leiden: Swets & Zeitlinger B.V.